

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ОЦІНКИ ПРОЦЕСУ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ТАКТИЧНИХ ЗАДАЧ ОФІЦЕРОМ

Постійне збільшення обсягу й урізноманітнення форм (усні, письмові, текстові, графічні, віртуальні тощо) інформаційних потоків у всіх сферах діяльності, включаючи і процеси розв'язування тактичних задач офіцерами, веде до значного ускладнення використання "чистого знання" в діяльності фахівців. Відповідно, виникають проблеми її оцінки. Адекватність оцінки ефективності процесу розв'язування тактичних задач значною мірою визначається наявністю інструментарію діагностики психофізіологічних механізмів розв'язування творчих задач.

Проблемі оцінки творчих здібностей належить центральне місце при розв'язанні низки питань у працях із загальної методології науки [1;2; 3; 4], проблем творчості [5;6;7], творчого процесу, його динаміки [6;8;9], присвячених характеристиці творчого мислення [9,10,11]. Вона активно розробляється за різними напрямками, пов'язаними із навчанням, вихованням, науковим пізнанням, підвищенням ефективності управління, спілкування, пропаганди тощо [12].

Більшість представлених методик діагностики мають вузькоспеціалізований предметний зміст. Спеціальні методи, за допомогою яких створюються штучні труднощі в ході розв'язання задачі у своїй більшості спрямовані на виявлення в суб'єкта вміння аналізувати умову задачі (методи інформаційної недостатності та перенасиченості), перекладати умову задачі на іншу "мову", схематизувати її (метод побудови швидкісних ескізів, подання понятійно-образних задач у трьох формах). Їх використання обмежено вузьким колом респондентів спеціальності, для якої вони розроблялись та необхідністю проведення спеціально організованого дослідження процесу виконання тестових завдань. Методики, які забезпечували б психологічну оцінку процесу розв'язування тактичних задач офіцерами на сьогоднішній день відсутні.

Тактичну задачу не можливо віднести до жодного з відомих типів. Вона об'єднує риси різних видів та типів задач, її характерною ознакою є перехід з одного типу в інший. Саме цей перехід є метою розв'язання тактичної задачі за відносно стійкої умови (факторів бою). Ми можемо припустити, що "геній полководця" (за Б.М. Тепловим) стосовно розв'язування задач визначається саме тим, щоб "принципово не розв'язувати масову задачу" (за Г.А.Баллом) реалізувати як "принципово розв'язувати індивідуальну" [2]. Крім того, процес розв'язування тактичних задач змінює напрям свого вектору з матеріально спрямованого на ідеально спрямований тип та навпаки: при плануванні враховується матеріальна спрямованість, а матеріальне втілення здійснюється за ідеальним образом, що створено.

Невизначеність тактичної задачі вимагає моделювання процесу її розв'язування як творчого, розкриття

домагань суб'єкта і можливостей їх реалізувати в умовах навчальної вправи чи проблемної ситуації (формується умовою тактичної задачі). Спрямованість на побудову моделі відображає системність підходу до реконструкції процесу розв'язування тактичних задач та його оцінки. Особливістю психологічного підходу є оцінка психофізіологічного стану офіцера, якому необхідно зрозуміти щось нове, до цього часу невідоме [6;9;12], рівня мотивації його діяльності. В основу розробленої шкали оцінки процесу розв'язування тактичних задач лягли наступні положення:

1. Вироблення рішень сьогодні є складовою частиною інформаційно-аналітичних технологій, при цьому інформація розуміється в широкому контексті, як певний набір знаків, поєднання яких несе в собі певний сенс. Процес розв'язування тактичних задач - це спеціальний вид діяльності, що забезпечує оперування новою для суб'єкта інформацією. На нашу думку, він безпідставно протиставляється спонтанним, «інтуїтивним» рішенням, рішенням, що ґрунтуються на набутому досвіді індивіду, на прийнятих нормах, традиціях чи авторитеті.

2. На практиці характер тактичної задачі визначається за особливостями перебігу процесу її розв'язання [6, 12], одна і та ж задача може бути творчою для одного офіцера і нетворчою для іншого. У другому випадку розвинутий інтелект реалізує готові логічні програми. У першому – картина змінюється. "Провал" існуючих програм відкидає організацію діяльності особи, що вирішує задачу на нижчі структурні психічні рівні, які повторюють зміну типів поведінки, характерних для етапів розвитку особистості. Людина немов би видирається по щаблях структурних рівнів інтелекту. При цьому вони виступають функціональними щаблями творчого процесу розв'язування задачі.

3. При зіткненні суб'єкта із проблемою його поведінка концептуально описується двома групами чинників: чинниками, які зумовлюють домагання даного суб'єкта (тобто ті потенційні зусилля, які він готовий затратити на вирішення та подолання даної проблеми) та чинники, які зумовлюють його здатність виконувати ті чи інші дії. Факт належності емоцій до мотиваційної сфери, універсальність функцій емоційного процесу оцінки та спонукання беззаперечні. Об'єктивні детермінанти, зовнішні прояви емоцій доступні для спостереження, легко фіксуються та підлягають корекції через параметри психофізіологічного стану та набуття знань по розв'язуванню конкретної задачі. Введення їх як параметру оцінки процесу розв'язування задач поряд із мотиваційним (психічним) дозволить оцінювати психофізіологічні параметри процесу розв'язування тактичних задач.

Таблиця 1

Шкала оцінки процесу розв'язування тактичних задач

Параметри за якими проводиться оцінка	Оцінка	Ознаки відповіді (критерії, фіксація яких визначає оцінку)
вкі (ступінь врахування у відповіді умов задачі)	1	Відсутність мотивації проявляється в неможливості відтворити обстановку, завдання, ввідні тощо. Висновок: слухач не готовий за рівнем професійної підготовки, мислення сприймати задачі оперативно-тактичного рівня.

	2	Нечітке відображення обстановки, завдання, ввідної компенсується оглядом соціальних проблем, свого соціального статусу. Висновок: слухач має фрагментарне уявлення про діяльність в рамках якої розв'язує задачу.
	3	Психологічний стан у якому знаходиться військовослужбовець не дозволяє адекватно сприймати задачу. Висновок: рівень мислення і професійна підготовка слухача не дозволяють компенсувати вплив повсякденних проблем (стабілізувати психологічний стан у процесі навчання).
	4	Невпевненість у знаннях проявляється у нестачі часу на сприйняття та відповідь. Висновок: слухач із труднощами проектує обстановку на свій досвід.
	5	Логічність та обгрунтованість постановки задач собі й підлеглим відповідно до ввідних та їх контроль. Висновок: слухач здатен у визначений час оволодіти обстановкою, що пропонується в ході навчання.
	6	Виваженість міркувань (звернення до передового та власного досвіду), чітке усвідомлення мети своєї діяльності, що оцінюється. Оптимальне використання сил та засобів відповідно ходу навчання. Висновок: сприйняття слухача характеризується активністю, комплексним підходом, спирається на аналітичні операції.
	7	Чітке розуміння предмета (місця суб'єкта й об'єкта (суб'єкта) взаємодії) стосовно яких приймається рішення. Висновок: творчий рівень сприйняття дозволяє слухачеві моделювати умову задачі та програмувати дії по її вирішенню.
Адекватність відповіді (відповідність етапону)	1	Недостатнє знання обов'язків згідно з посадою, формалізованих документів, недостатній рівень умінь, практичних навичок в обробці звітної документації. Висновок: слухач не виявив наполегливості під час підготовки та в ході навчання.
	2	Відповідь логічно не вибудована, не відображає головного змісту проявляється незнання структури, алгоритму доповіді. Висновок: слухач не володіє обстановкою, методикою доповіді.
	3	Неконкретність пропозицій (останні носять фрагментарний характер), не відповідають новим підходам, що вимагає обстановка, хоч і відпрацьовані згідно керівних документів. Висновок: слухач не може виділити головного змісту, чітко визначити "ключ" до розв'язання задачі (місце зосередження зусиль під час планування та акценту у відповіді).
	4	Невміння коротко викласти думку, нечітка лінія відповіді, що породжує незрозумілість повноти знань. Висновок: слухач не приділяє уваги обгрунтуванню та цілісності (взаємозв'язку) положень, про які він доповідає.
	5	Логічність та послідовність відповіді, переконливо обгрунтовано використання сил та засобів відповідно до обстановки. Висновок: слухач володіє обстановкою, прийняв чітко усвідомлене рішення.
	6	Відповідь характеризується стислістю та аргументованістю, що забезпечує її однозначне розуміння та недоцільність додаткових запитань. Висновок: слухач у відповіді повністю розкриває проблемну ситуацію та спосіб її вирішення.

Продовження таблиці 1

	7	Відповідь повна, чітко визначені пропозиції та прогнози, щодо їх реалізації. Висновок: слухач усвідомлює обмеженість запропонованих форм та алгоритмів і намагається їх удосконалити.
Час відповіді	1	Коротка та сконцентрована, як постріл.
	2	Невідповідність змісту, який хоче викласти слухач та часу який йому надається викладачем.
	3	Тягуча, як жувальна гумка.

Виходячи із психологічного змісту діяльності офіцера по розв'язуванню тактичної задачі нами виділено наступні параметри його оцінки: **адекватність сприйняття, адекватність та час відповіді, рівень емоційного збудження**. Рівень емоційного збудження рекомендується фіксувати за допомогою "Методики спостереження за емоційним збудженням".

Для отримання значень визначених параметрів використано метод спостереження за спеціально розробленими бланками оцінки. Об'єктивність і достовірність запропонованих шкал досягались трьохрівневим узгодженням критеріїв моніторинговою групою із незалежними експертами. Експерти пропонували критерії – моніторингова група розробляла шкали, експерти їх оцінювали та вказували зауваження – моніторингова група вносила корективи, експерти оцінювали процес розв'язування тактичних задач слухачами в ході на-

вчання за шкалами (таб. 1) – моніторингова група встановлювала валідність та надійність оцінок.

Використання шкали дозволяє цілеспрямовано, системно фіксувати адекватність сприйняття, адекватність відповіді, час відповіді в процесі розв'язування тактичної задачі, досягати узгодженості оцінок слухачів в різних навчальних групах різними викладачами. Поряд із перерахованими параметрами доцільно розглядати параметр **"рівень усвідомлення задачі"** (ситуації її розв'язування). Даний параметр є похідним від вище зазначених та обраховується в процесі обробки та аналізу отриманих даних.

Висновок: Незважаючи на певну суб'єктивність та обмеженість методу спостереження, який дає можливість зафіксувати лише зовнішній прояв будь-якого явища, його роль у дослідженні процесів розв'язування тактичних задач переоцінити важко. Відображаючи

реальну діяльність офіцерів в процесі прийняття рішення, їх поведінку, спостереження дозволяє фіксувати психофізіологічні прояви процесу розв'язування задач не втручаючись у останній. Як різновид спосте-

реження нами використано метод експертних оцінок. Запропонована шкала акцентує увагу на психічних та психофізіологічних процесах розв'язування тактичної задачі, забезпечує формалізацію його оцінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. А. О психологическом содержании понятия "задача" // *Вопр. психологии.* – 1970. – 6. – С. 75-85.
2. Балл Г. А. Теория учебных задач. – М., 1990. – 184 с.
3. Костюк Г. С. Вопросы психологии мышления // *Психологическая наука в СССР.* – М., 1959. – Т. 1 – С. 357-440.
4. Пономарёв Я. А. Психология творческого мышления. – М., 1960. – 351 с.
5. Кедров Б. М. К теории научного творчества // *Формирование творческих способностей: сущность, условия, эффективность.* – Свердловск, 1990. – С. 139-145.
6. Моляко В.А. Психология конструкторской деятельности. – М., 1983. – 134 с.
7. Пономарёв Я.А. К вопросу об исследовании психологического механизма «принятия решения» в

условиях творческих задач // *Проблемы принятия решения.* – М.: Наука, 1976. – С. 82-104.

8. Матюшкин А. М. Основные направления исследований мышления и творчества // *Психологический журнал.* – 1984. – Т.5. №1 – С. 9-18.

9. Моляко В.А. Психология решения школьниками творческих задач. – К., 1983. – 94 с.

10. Пономарёв Я. А. Психология творчества. – М.: Наука, 1976. – 303 с.

11. Семёнов И. Н. Проблема рефлексивной психологии решения творческих задач. – М., 1990.–215с.

12. Коваленко А.Б. Психологія розуміння творчих задач. - Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 - загальна психологія, історія психології. – Інститут психології імені Г.С.Костюка АПН України. – К., 2000. – 548 с.

Подано до редакції 8.08.05